

DEEL EEN

I

Op 15 september 1840, tegen zes uur 's ochtends, lag de *Ville-de-Montereau* klaar voor vertrek aan de Quai Saint-Bernard en blies grote wolken rook uit.

Passagiers kwamen buiten adem aan; vaten, kabels, manden vol wasgoed versperden de doorgang; de matrozen gaven niemand antwoord; de mensen botsten tegen elkaar; tussen de twee raderkasten hoopte zich bagage op; het geraas ging verloren in het sissen van de stoom die ontsnapte uit de zinken kleppen; en terwijl de bel op de voorplecht gestadig luidde, werd alles gehuld in een witte damp.

Ten slotte voer het schip af, en de twee oevers vol pakhuizen, werven en fabrieken trokken voorbij als twee brede linten die worden afgerold.

Onbeweeglijk bij het roer stond een jongeman van achttien jaar, met lang haar en een map onder zijn arm. Door de nevel heen keek hij naar torens en gebouwen waarvan hij de naam niet kende; hij wierp een laatste blik op het Ile Saint-Louis, de Cité, de Notre-Dame; even later, toen Parijs uit het zicht verdween, slaakte hij een diepe zucht.

Frédéric Moreau, die onlangs eindexamen had gedaan, keerde terug naar Nogent-sur-Seine, waar hem twee maanden verveling wachtten eer hij kon beginnen aan zijn studie *in de rechten*. Zijn moeder had hem met een karig reisgeld naar Le Havre gestuurd voor een bezoek aan zijn oom, van wie zij hoopte dat hij nog eens zou erven; daar was hij pas de vorige dag vertrokken, en uit ongenoegen dat hij niet in de hoofdstad kon blijven, keerde hij via

de langste weg terug naar zijn provincieplaats.

Het lawaai nam af; iedereen had een plaatsje gevonden; enkelen stonden zich te warmen bij de machine; en met een traag, regelmatig steunen braakte de schoorsteen zijn zwarte rookpluim; over het koperwerk parelden druppeltjes dauw, het dek trilde en vibreerde licht, en de twee raderen sloegen in een hoog tempo door het water.

Zandstranden omzoomden de rivier. Het schip voer langs houtvloten, die op de golfslag begonnen te deinen, en langs een boot zonder zeilen waarin een man zat te vissen. Wat later trokken de mistbanken op, de zon brak door; de heuvelrug die rechts de loop van de Seine volgde, werd lager en lager, en nu verrees een tweede helling, dichterbij, op de tegenover gelegen oever.

Daar bovenop groeiden bomen tussen lage huizen met langwerpige daken. De glooiende tuinen waren van elkaar gescheiden door nieuwe muurtjes, ijzeren hekken, gazons, kassen; potten geraniums stonden op regelmatige afstand van elkaar op terrassen met balustraden waar je overheen kon leunen. Bij de aanblik van deze bekoorlijke, vreedzame buitens verlangde menig passagier dat hijzelf zoiets bezat, om er zijn oude dag door te brengen, met een goed biljart, een boot, een vrouw of welke droom dan ook. Het plezier en de onwennigheid van een bootreisje bracht de mensen sneller tot ontboezemingen. De leuksten begonnen al grappen te maken. Menigeen zong. Alom heerste vrolijkheid. Er werden borreltjes geschonken.

Frédéric dacht aan de kamer die hij in Parijs ging huren, aan het plot voor een drama, onderwerpen voor schilderijen, toekomstige liefdes. Hij vond dat het geluk, waar een verheven geest als hij recht op had, lang op zich liet wachten. Hij zei bij zichzelf zwaarmoedige verzen op en liep met snelle stappen over het dek tot aan de voorplecht bij de scheepsbel; en in een kring van passagiers en matrozen zag hij een heer die een boerenmeisje complimentjes gaf, terwijl hij speelde met het gouden kruisje dat zij op haar borst droeg. Het was een stoere veertiger met kroeshaar. Zijn forse gestalte stak in een zwartfluwelen pandjesjas, op zijn batisten hemd flonkerden twee smaragden en zijn wijde witte broek viel over exotische rode laarzen van juchtleer, versierd met blauwe arabesken.

Frédéric's aanwezigheid stoorde hem niet. Een paar keer keek hij in zijn richting en knipoogde naar hem; daarna bood hij alle omstanders een sigaar aan. Maar kennelijk begon het gezelschap hem te vervelen, want hij liep weg. Frédéric volgde hem.

Eerst spraken ze over de verschillende soorten tabak, daarna kwamen ze vanzelf op de vrouwen. De roodgelaarsde heer gaf adviezen aan de jongeman; hij verkondigde theorieën, vertelde anekdotes en haalde zichzelf als voorbeeld aan, dit alles op vaderlijke toon, met in zijn verdorvenheid iets vermakelijk naïefs.

Hij was republikein; hij had veel gereisd en kende de theater- en de uitgaanswereld, het krantenbedrijf en alle beroemde artiesten, die hij familiaar bij hun voornaam noemde; Frédéric vertrouwde hem al gauw toe wat zijn plannen waren; hij moedigde die aan.

Maar hij onderbrak zichzelf om de schoorsteenpijp nader te bestuderen en prevelde snel een lange berekening om erachter te komen 'hoeveel slagen de zuigers per minuut maakten, enzovoort'. En toen hij de uitkomst had, bewonderde hij uitvoerig het landschap. Hij prees zich gelukkig dat hij de zakenwereld even achter zich had kunnen laten.

Frédéric voelde iets als respect voor hem en vroeg in een opwelling naar zijn naam. De onbekende antwoordde in één adem:

'Jacques Arnoux, eigenaar van de *Art industriel*, Boulevard Montmartre.'

Nu kwam een bediende met goudgalon op zijn pet hem vragen: 'Zou mijnheer naar beneden willen komen? De juffrouw huilt.' Hij verdween.

De *Art industriel* was een gemengd bedrijf dat zowel een kunsttijdschrift als een schilderijenhandel bevatte. Frédéric had de titel al meer dan eens aanschouwd in de etalage van de boekhandel in zijn geboorteplaats, op enorme prospectussen, met de naam Jacques Arnoux in kolossale opdruk.

De zon viel loodrecht neer en weerkaatste op de ijzeren mastkorven, op de platen van de reling en in het watervlak. Het werd aan de voorsteven in twee voren gesneden, die uitrolden tot aan de rand van de weiden. Bij elke bocht in de rivier doemde eenzelfde gordijn van bleke populieren op. Het land lag er verlaten bij. Aan de hemel stonden kleine witte wolkjes – en alles leek gehuld in een

onzegbare verveling, die de gang van de boot vertraagde en de passagiers iets nòg onbenulligers gaf.

Afgezien van een paar gegoede burgers in de eerste klasse waren het werklieden en winkeliers met vrouw en kind. Daar het destijds de gewoonte was om op reis oude kleren aan te trekken, droegen ze bijna allemaal een sleets kalotje of een verschoten hoed, een armzalig zwart pak dat op kantoor kaal was geworden, of een jas die in de winkel zozeer was versleten dat de overtrek van de knopen losliet. Soms kwam onder een wollen vest een katoenen hemd vol koffievlekken uit; vergulde spelden staken op rafelige dassen; verstelde slobkousen waren vastgenaaid aan vilten sloffen; een paar schavuiten hielden rottinkjes met leren riempjes in de hand en wierpen steelse blikken om zich heen, terwijl brave huisvaders grote ogen zetten en honderduit vroegen. Men converseerde staand, of neerhurkend op de bagage; anderen zaten in een hoekje te slapen, weer anderen aten wat. Het dek lag vol notedoppen, sigarepeuken, pereschillen en restjes van in papier meegebrachte worst; drie schrijnwerkers in kiel stonden voor de kantine te wachten; een harpenaar in lompen leunde met zijn ellebogen op zijn instrument; van tijd tot tijd hoorde je steenkool kletteren op de vuurplaat, een schallende stem, gelach; — en op de brug liep de kapitein voortdurend van de ene raderkast naar de andere. Frédéric wilde teruggaan naar zijn plaats, duwde het hek van de eerste klas open en liep bijna twee jagers met honden omver.

Het was net een visioen:

Zij zat midden op de bank, alleen; hij zag althans niemand anders, zozeer werd hij door haar stralende ogen betoverd. Terwijl hij passeerde, hief zij het hoofd op; onwillekeurig boog hij; pas toen hij verderop was gaan zitten, aan dezelfde kant als zij, nam hij haar op.

Zij droeg een grote strohoed met roze linten, die achter haar flapperden in de wind. Haar zwarte haar viel in twee helften langs de uiteinden van haar lange wenkbrauwen neer, als tedere sluiers om haar gezicht. Haar japon van lichte mousseline met kleine stippen hing uit in vele plooiën. Zij borduurde iets; en haar rechte neus, haar kin, haar hele gestalte stak af tegen het blauw van de lucht.

Daar zij niet op- of omzag, draaide hij zich een paar keer naar

links en naar rechts, alsof het hem om iets anders was te doen; daarna ging hij vlak bij haar parasol staan die tegen de bank was gezet, en deed of hij naar een bootje op de rivier keek.

Hij had nog nooit zo'n prachtig bruine huid gezien als de hare, noch een zo verleidelijk figuurtje of zulke fijne vingers waar het licht doorheen scheen. Verwonderd keek hij naar haar werkmand, alsof het iets heel bijzonders was. Hoe heette zij, waar woonde zij, hoe leefde zij, wat was haar verleden? Hij wilde weten wat voor meubels zij op haar kamer had, wat voor jurken zij droeg, wat voor mensen zij zag; en zelfs de begeerte haar te bezitten ging op in een dieper verlangen, in een smartelijke, grenzeloze nieuwsgierigheid.

Nu naderde een negerin met een hoofddoek om, die een al wat groter meisje vasthield bij haar hand. Het kind was net ontwaakt en haar ogen stonden vol tranen; zij nam haar op schoot. 'De jongedame is helemaal niet zoet geweest, en dat terwijl ze al bijna zeven is; zo meteen houdt mama niet meer van haar; ze is veel te erg verwend.' Frédéric vond het heerlijk dit alles te horen, alsof hij een ontdekking deed, een verovering maakte.

Hij dacht dat zij een Andalusische was, misschien wel een creoolse. Had zij die negerin soms meegebracht van de eilanden?

Maar over de koperen leuning achter haar hing een lange sjaal met paarse linten. Zij had die vast wel vaak, midden op zee, op vochtige avonden, omgeslagen, over haar voeten gelegd, er misschien wel in geslapen! Maar door de zware franje begon het kledingstuk weg te glijden en dreigde in het water te vallen; Frédéric sprong naar voren en greep de sjaal. Ze zei:

'Dank u wel, mijnheer.'

Hun ogen ontmoetten elkaar.

'Vrouw, ben je klaar?' riep mijnheer Arnoux, en hij verscheen in de opening van de trap.

De kleine Marthe rende naar hem toe, sloeg haar armen om zijn hals en trok aan zijn snor. Er klonken harpakkoorden, zij wilde de muziek zien; en niet veel later kwam de muzikant, door de negerin gehaald, de eerste klas binnen. Arnoux herkende in hem een vroeger model en tutoyeerde hem, tot verbazing van de omstanders. Ten slotte wierp de harpenaar zijn lange haar naar achteren, strekte zijn armen en begon te spelen.

Het was een oosterse romance die over dolken, bloemen en sterren ging. De man in lompen zong met bijtende stem; de machine stampte en hakte tegen de maat van de melodie in; hij plukte harder aan de snaren, zodat ze vibreerden; en uit hun metalen klanken leken snikken te wellen, als de klacht van een trotse, onderdrukte liefde. Aan weerszijden van de rivier groeiden bossen, aflopend tot de oever; er streek een koeltje langs; mevrouw Arnoux staarde in de verte. Toen het lied uit was, knipte ze een paar keer met haar ogen, alsof ze uit een droom ontwaakte.

De harpenaar kwam deemoedig naar hen toe. Terwijl Arnoux naar kleingeld zocht, bracht Frédéric zijn vuist naar voren, opende deze en legde beschroomd een goudstuk in de pet. Het was geen ijdelheid die hem ertoe bracht in haar aanwezigheid een zo grote aalmoes te geven, maar een gevoel van wijding waarin hij haar betrok, een bijna religieuze opwelling.

Met een gebaar nodigde Arnoux hem hartelijk uit mee naar beneden, naar de eetzaal te komen. Frédéric zei dat hij net had geluncht; maar hij verging juist van de honger en had geen cent meer op zak.

Hij bedacht echter dat hij net als ieder ander het recht had zich op te houden in de restauratie.

Om de ronde tafels zaten goeude burgers te eten, een kelner liep rond; mijnheer en mevrouw Arnoux zaten helemaal achteraan, rechts; hij nam plaats op een lange fluwelen bank en pakte een krant die daar lag.

Ze zouden in Montereau de postkoets naar Châlons nemen en een maand in Zwitserland blijven. Mevrouw Arnoux verweet haar man dat hij het kind verwende. Hij fluisterde wat in haar oor, zeker iets aardigs, want zij glimlachte. Daarna stond hij op om het gordijntje dicht te doen van het raampje achter haar hoofd.

Het lage, spierwitte plafond weerkaatste een schel licht. Frédéric zat recht tegenover haar en kon de schaduw van haar wimpers onderscheiden. Zij nipte van haar glas en kruimelde een korstje tussen haar vingers; het medaillon van lazursteen, dat met een gouden kettinkje aan haar pols hing, tinkte zo nu en dan tegen haar bord. Maar geen van de andere aanwezigen leek haar op te merken.

Soms zag je door de patrijspoorten de romp glijden van een

sloep die langsij kwam om passagiers aan boord te brengen of af te halen. Dan bogen de mensen aan tafel zich naar de vensters en zeiden de naam van het stadje aan de oever.

Arnoux beklagde zich over de keuken; hij protesteerde luidkeels tegen de rekening en kreeg korting. Daarna nam hij de jongeman mee naar de voorplecht om samen grog te drinken. Maar Frédéric keerde al gauw terug naar de zonnetent, waaronder mevrouw Arnoux weer was gaan zitten. Zij las een dun boekje met grijze omslag. Af en toe trok ze haar mondhoeken op, en voor een kort moment straalde haar gezicht van genoegen. Hij benijdde degene die de dingen had bedacht waar zij zo geboeid door scheen. Hoe langer hij naar haar keek, hoe meer afgronden hij tussen hem en haar zag ontstaan. Hij bedacht dat hij haar aanstonds zou moeten verlaten, voor altijd, zonder dat hij ook maar één woord van haar had losgekregen, zonder dat er ook maar een herinnering aan hem bij haar achterbleef!

Rechts lag een vlakte; links ging een weide langzaam over in een heuvel waarop wijngaarden te zien waren, notebomen en een molen in het groen; daarachter zigzagden paden tegen de witte rots op, die raakte aan de rand van de hemel. Wat een geluk moest het zijn om samen met haar omhoog te klimmen, terwijl haar rok de gele bladeren deed opwarrelen, en om, met zijn arm rond haar middel, haar ogen te zien stralen en te luisteren naar haar stem! De boot kon aanleggen, ze hoefden maar uit te stappen; en toch, zo eenvoudig als het leek, het was net zo onuitvoerbaar als de zon verplaatsen!

Wat verderop doemde een kasteel met een puntdak en vierkante torentjes. Aan de voorzijde strekte zich een bloemperk uit; en gapend als tunnels donkerden de lanen onder de hoge linden. Hij stelde zich voor hoe zij langs de heggen schreed. Op dat ogenblik verschenen een jongedame en een jongeman op het bordes, tussen bakken met oranjeboompjes. Even later verdween alles uit het zicht.

De kleine meid speelde om hem heen. Frédéric wilde haar kussen. Zij verstopte zich achter het kindermisje; haar moeder verweet haar dat zij niet lief was voor die mijnheer die haar sjaal had gered. Was dit de inleiding tot een gesprek?

Zal ze dan toch tegen me praten? vroeg hij zich af.

De tijd drong. Hoe kreeg hij van Arnoux een uitnodiging los om bij hem thuis te komen? Hij kon niets beters bedenken dan hem op de herfsttinten te wijzen en daaraan toe te voegen:

‘De winter staat weer voor de deur, de tijd van de bals en de diners.’

Maar Arnoux had het veel te druk met zijn bagage. De oever van Surville kwam in zicht, de twee bruggen gleden naderbij; ze voeren langs een lijnbaan, vervolgens langs een rij lage huizen met teerketels en spaanders hout ervoor; en over het zand draafden jongens mee, die radslagen maakten. Frédéric herkende een man in een vest en riep naar hem:

‘Schiet toch op.’

Ze waren er. Niet zonder moeite vond hij Arnoux terug bij de samengedromde passagiers; deze gaf hem een hand en antwoordde:

‘Tot genoegen, waarde heer!’

Eenmaal aan wal keek Frédéric nog eens om. Zij stond bij het roer, kaarsrecht. Hij zond haar een blik toe waarin hij wel zijn hele ziel had willen leggen; zij bleef onbeweeglijk staan, alsof er niets was gebeurd. Daarna zei hij tegen zijn bediende, zonder diens groet te beantwoorden:

‘Waarom heb je de wagen niet tot hier gereden?’

De man verontschuldigde zich.

‘Sufferd! Geef mij eens wat geld!’

En hij ging eten in een herberg.

Een kwartier later kreeg hij zin om op goed geluk naar de binnenplaats van het poststation te gaan. Misschien zag hij haar dan nog.

‘Ach, wat doet het ertoe?’ zei hij bij zichzelf.

En hij reed weg in het koetsje. De paarden waren niet alle twee van zijn moeder. Zij had er een van mijnheer Chambrion, de belastingontvanger, geleend en laten inspannen naast het hare. Isidore was reeds de vorige dag van huis gegaan, had in Bray rust gehouden tot de avond en was gaan slapen in Montereau, zodat de dieren er fris en monter op los draafden.

Tot de einder strekten zich de afgeoogste velden. Aan weerszijden van de weg stond een rij bomen, de ene stapel keien volgde op

de andere; langzamerhand kwam zijn reis – Villeneuve-Saint-Georges, Ablon, Châtillon, Corbeil en de andere plaatsen – weer helemaal bij hem op, en wel zó duidelijk dat hij zich bewust werd van allerlei nieuwe, meer persoonlijke details; onder de laagste strook van haar rok stak haar voet in een laarsje van kastanjebruine zijde; boven haar hoofd vormde het linnen tentzeil een groot baldakijn, met een rand van rode kwastjes die voortdurend trilden in de wind.

Zij leek op de vrouwen uit romantische boeken. Hij zou niets aan haar willen toevoegen of veranderen. Plotseling was de wereld groter geworden. Zij was het brandpunt waarin heel het bestaan samenkwam – en wiegend op de cadans van het rijtuig verloor hij zich, met half gesloten ogen naar de wolken starend, in dromen van een onbegrensd geluk.

In Bray wachtte hij niet tot de paarden haver kregen, maar liep vast in zijn eentje de weg op. Arnoux had haar Marie genoemd. Luidkeels riep hij: ‘Marie!’ Zijn stem verijlde in de lucht.

In het westen vlamde een brede strook purper aan de hemel. In de stoppelvelden wierpen hoge korenrijten reusachtige schaduwen voor zich uit. Ver weg op een boerderij sloeg een hond aan. Hij huiverde, bevangen door een redeloze onrust.

Toen Isidore hem had ingehaald, klom hij op de bok en nam de teugels. Hij was over zijn inzinking heen, vastbesloten zich hoe dan ook bij de Arnoux te introduceren en vriendschap met hen te sluiten. Het zou daar wel vrolijk toegaan. Trouwens, hij mocht Arnoux wel; en verder, wie weet? Nu steeg het bloed hem naar zijn hoofd; zijn slapen gonsden, hij knalde met zijn zweep, rukte aan de teugels en liet de paarden zo hard lopen dat de oude koetsier een paar keer zei:

‘Kalm! Kalm dan toch! U brengt ze buiten adem!’

Langzamerhand kwam Frédéric tot bedaren en luisterde naar zijn bediende.

Men wachtte vol ongeduld op mijnheer. Juffrouw Louise had gehuild omdat ze mee wilde in het rijtuig.

‘Wie is juffrouw Louise?’

‘Het dochttertje van mijnheer Roque, weet u wel?’

‘Ach, dat is waar ook!’ antwoordde Frédéric onverschillig.

Intussen waren de twee paarden uitgeput. Ze strompelden

allebei, en de Saint-Laurentkerk sloeg al negen uur toen hij op de Place d'Armes bij het huis van zijn moeder aankwam. Dit grote huis, met een aan de akkers grenzende tuin, verhoogde nog het aanzien van mevrouw Moreau, de meest gerespecteerde dame uit het stadje.

Zij was de laatste afstammeling van een oud, adellijk geslacht. Haar ouders hadden haar uitgehuwd aan een burgerman, die tijdens haar zwangerschap de dood had gevonden bij een duel op de degen en haar een danig geslonken vermogen had nagelaten. Zij ontving driemaal per week en gaf zo nu en dan een chic diner. Maar de kaarsen waren van tevoren geteld, en zij zag altijd vol ongeduld naar de pachtgelden uit. Deze financiële perikelen, die zij verborgen hield alsof het een ondeugd was, hadden haar ernstig gemaakt.

Maar zij was deugdzaam zonder een spoortje preutsheid of verbittering. Uit haar hand was zelfs de kleinste aalmoes nog een rijke gift. De mensen raadpleegden haar over de keuze van hun personeel, de opvoeding van jonge meisjes en de bereiding van jam; en op zijn herderlijke reizen kwam monseigneur de bisschop altijd bij haar langs.

Mevrouw Moreau koesterde zeer eerezuchtige plannen voor haar zoon. Uit een voorbarig soort voorzichtigheid wilde zij geen kritiek op de regering horen. Om te beginnen had hij protectie nodig; later zou hij dan, met zijn talenten, zich kunnen opwerken tot staatsraad, ambassadeur, minister. Zijn successen op het college in Sens rechtvaardigden deze trots; hij had daar de ereprijs behaald.

Toen hij de salon binnenkwam, stonden allen luidruchtig op om hem te begroeten en plaatsten de fauteuils en stoelen in een grote halve kring om de open haard. Mijnheer Gamblin vroeg meteen zijn mening over mevrouw Lafarge¹. Dit proces, de sensatie van de dag, ontketende weldra een heftig debat; mevrouw Moreau maakte hier een eind aan, tot spijt van mijnheer Gamblin; volgens hem kon de jongeman als toekomstig jurist hier lering uit trekken, en gepikeerd verliet hij de salon.

Van een vriend van vader Roque kon je alles verwachten! Via vader Roque kwam het gesprek op mijnheer Dambreuse, die onlangs het landgoed La Fortelle had gekocht. Maar de belasting-